

Στιγμιότυπα ἑγγαμου βίου στὰ ἀγιολογικὰ κείμενα μέχρι τὸν 15ο αἰ.*

Ἀριάδνης Σαραντουλάκου**

Σήμερα στὴν ἐπικαιρότητα συζητῶνται πολὺ τὰ θέματα τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογένειας. Ὁ γάμος ἔχει μία χρονικὴ διάρκεια ποὺ εἶναι ἓνα σύνολο ἐπιμέρους στιγμῶν. Σὲ αὐτές τίς «στιγμές» συμβαίνουν πολλὰ καὶ ποικίλα γεγονότα. Κάποια ἀπὸ αὐτὰ τὰ στιγμιότυπα ἐπιχειρήσαμε νὰ ἐντοπίσουμε στὶς βιογραφίες-Συναξάρια τῶν ἑγγαμῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας μας. Παρὰ τὴ χρονικὴ ἀπόσταση ποὺ συνέβησαν αὐτά, τὰ χαρακτηρίζει μία διαχρονικότητα καὶ μποροῦν νὰ καταστοῦν – τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν– ἀφετηρίες ἐμπνεύσεως, πρότυπα καὶ ὁδηγοὶ γιὰ τοὺς ἐγγάμους καὶ τίς οἰκογένειες τῆς σύγχρονης ἐποχῆς. Οἱ ἑγγαμοὶ ἅγιοι κατάφεραν νὰ ἀναδείξουν μοντέλα οἰκογένειας καὶ παραδείγματα πρὸς μίμηση. Ἄσκησαν πολὺπλευρο καὶ σημαντικὸ ποιμαντικὸ ἔργο χωρὶς νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν συζυγικὸ τους ρόλο ἢ τὸν ρόλο τῆς μητέρας ἢ τοῦ πατέρα.

Τὸ ἐμβληματικὸ γιὰ τὴν ἀρχέγονη Ἐκκλησία ἐβραϊκῆς καταγωγῆς ἱερὸ ζεῦγος τοῦ Ἀκύλα καὶ τῆς Πρίσκιλλας¹ συνέβαλε τὰ μέγιστα στὸ ἱεραποστολικὸ ἔργο τοῦ Ἀποστόλου τῶν Ἐθνῶν. Διωκόμενοι ἀπὸ τὴν

* Τὸ παρὸν ἄρθρο ἀποτελεῖ ἐπεξεργασμένη μορφή εἰσήγησης στὸ πλαίσιο ἐργασιῶν Ἐπιστημονικῆς Ἡμερίδος ποὺ διοργάνωσε ἡ Κατεύθυνση «Χριστιανικὴ Λατρεία» τοῦ ΠΜΣ «Θεολογία καὶ Κοινωνία» τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ΕΚΠΑ, μὲ θέμα: «Θεολογικά-Βιβλικὰ σημεῖα καὶ Λειτουργικὰ στοιχεῖα τοῦ Γάμου», Δευτέρα 7 Μαΐου 2018, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἰ. Μ. Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλείας στὸ Συνεδριακὸ Κέντρο «Αἰμίλιανός» στὸ «Σήμαντρον» Ἐλαιῶνος Διακοπτοῦ.

** Ἡ Ἀριάδνη Σαραντουλάκου εἶναι διδάκτωρ Θεολογίας, Μέλος Ε.ΔΙ.Π. τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας καὶ Ὀρησκειολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

1. Ἄγ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Συναξαριστὴς τῶν Δώδεκα μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ*, ἐκδ. Δόμος, τ. Β', Ἀθῆναι 2005, σσ. 233-234.

Ρώμη πού ζούσαν, έρχονται στην Κόρινθο όπου συναντούν τον Απόστολο Παύλο, κατά τη δεύτερη αποστολική του περιοδεία και τον φιλοξενούν στο σπίτι τους για 18 μήνες. Μέσω αυτών ο Παύλος γνώρισε και κατήχησε Ίουδαίους αλλά και έθνικούς της πόλης, δημιουργώντας μία από τις πιό ισχυρές Έκκλησίες της αποστολικής εποχής και όμιλεί γι' αυτούς με τρυφερότητα και αγάπη τόσο ως προς τη συμβολή τους στο έργο του όσο και για τον υποδειγματικό συζυγικό τους βίο, λέγοντας: «Άσπάσασθαι Πρίσκιλλαν και Άκύλαν τους συνεργούς μου έν Χριστώ Ίησού, οίτινες υπέρ της ψυχής μου τον έαυτών τράχηλον υπέθηκαν, οίς ούκ έγώ μόνος εύχαριστώ, αλλά και πάσαι αί έκκλησίαι των έθνών, και την κατ' οίκον αυτών έκκλησίαν»².

Οί άγιοι Τιμόθεος και Μαύρα³ πού γεννήθηκαν στην κωμόπολη Παναπέα στη Θηβαΐδα της Αιγύπτου, μάς παραδίδουν έναν υποδειγματικό συζυγικό βίο γεμάτο αγάπη και αλληλοσεβασμό και καταλήγουν μαζί στη σταύρωση. Παρόμοια περίπτωση συζύγων, πού ή κοινή τους πορεία στη ζωή σφραγίστηκε και από τον κοινό τους μαρτυρικό θάνατο (άποκεφαλισμό), άποτελούν οί άγιοι Μάρτυρες Γαλακτίων και Έπιστήμη, πρώην μεταστραφέντες ειδωλολάτρες, πού έζησαν στα χρόνια βασιλείας Δεκίου και Σεκούνδου⁴.

Ο Βίος του άγίου Φιλαρέτου του Έλεήμονος, πού γράφτηκε από τον έγγονό του Νικήτα της Άμνείας τó 822, θεωρείται διαμάντι άγιολογικό, καθώς τά σύγχρονα έκκλησιαστικά ζητήματα και ή σπουδαιότητα του μοναχισμού παρακάμπτονται από τó πορτραίτο του έγγαμου με παιδιά και πλούσιου γεωργού πού πλουσιοπάροχα μοίραζε έλεημοσύνη στους

2. Ρωμ., 16. 3-6.

3. Άγ. Νικοδήμου Άγιορείτου, *Συναξαριστής...*, τ. Γ', σσ. 24-26.

4. Άγ. Νικοδήμου Άγιορείτου, *Συναξαριστής...*, τ. Α', σ. 425. Πρβλ. Α. Μ. Σταυρόπουλος, *Ποιμαντική Γάμου, Οίκογενείας και Ισότητας των δύο φύλων, Ποιμαντική Θεολογία*, Άθήνα 2004, και ειδικότερα τó κεφ. «Γένος και Θρησκεία: Φύλα και Θρησκευτικό γεγονός στην παράδοση της Όρθοδόξου Έκκλησίας», σσ. 264-271. Στο πλαίσιο μάλιστα του Μεταπτυχιακού μαθήματος «Ποιμαντική Γάμου και Οίκογενείας» και υπό την αιγίδα του Καθηγητή κ. Α. Μ. Σταυρόπουλου και συντακτική ομάδα τους μεταπτυχιακούς φοιτητές Άθανάσιο-Άλέξανδρο Άντωνίου, Έλένη Άργυροπούλου, Άννα Καπελέρη και Μαρία Σταματοπούλου, έκπονήθηκε αξιόλογη όμαδική έρευνητική έργασία, με θέμα: *Συμβολή σε μία όρθόδοξη φυλολογία. Μέσα από τη μελέτη του Βίου των άγιών μας στα Συναξάρια και τά Μηναια του Ένιαυτού*, Άθήνα 2003 (πρβλ. http://www.diapoimansi.gr/met_anthropol.asp).

φτωχούς σὲ μία μεγάλη περιοχή ὅπως ἡ Παφλαγονία τῆς Μ. Ἀσίας. Ὁ Φιλάρετος συγκρίνεται μὲ τὴ βιβλικὴ φιγούρα τοῦ Ἰώβ, καθὼς ἔχασε ὅλα τὰ ὑπάρχοντά του ὄχι ὁμῶς καὶ τὴν πίστη του. Ἡ πίστη καὶ ἡ ὑπομονή του ἀμείβονται μὲ θεία πρόνοια καθὼς σὲ καλλιστεῖα γάμου ὁ αὐτοκράτορας Κωνσταντῖνος ς', πῆρε γιὰ σύζυγό του τὴν ἐγγονὴ τοῦ ἁγίου, τὴ Μαρία, τοὺς γάμους τέλεσε ὁ Πατριάρχης Ταράσιος καὶ ὁ ἅγιος ποὺ ἐγκαταστάθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη ξαναέγινε πλούσιος καὶ συνέχισε νὰ φιλανθρωπεῖ⁵.

Ἡ παρουσία, ὁ ρόλος καὶ ἡ δράση τῶν γυναικῶν στὸ χριστιανικὸ Βυζάντιο σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὸν ἠθικὸ κώδικα ἀξιῶν τῆς Ἐκκλησίας, τὴ γενικώτερη ἰδεολογία τῆς ἐποχῆς, τοὺς θεσμοὺς καὶ τὴ δομὴ τῆς κοινωνίας ποὺ ἦταν πατριαρχική. Ἡ Ἁγία Νόννα, μητέρα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ὑπῆρξε γυναίκα εὐσεβῆς, ἀγνή, μὲ θερμὴ πίστη, ἀδαμάντινο χαρακτήρα καὶ ἀκριβῆ γνώση τῶν δογμάτων τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἀνεδείχθη ὁ καλὸς ἄγγελος τῆς οἰκογένειάς της καὶ ἀποτελεῖ διαχρονικὸ παράδειγμα πρὸς μίμηση στὶς κοινωνίες ποὺ θέλουν νὰ ἀντλοῦν ἀπὸ τὴν οἰκογένεια δύναμη κατὰ τῆς ἀσέβειας καὶ τῆς τυραννίας τῶν παθῶν. Ὁ σύζυγός της Γρηγόριος εἶχε πλανηθεῖ στὴν αἵρεση τῶν Ὑψισταρίων, ἀλλὰ ἡ Νόννα, μὲ τὶς προσευχῆς της καὶ τὴν πειθῶ, ποὺ ἐξασχοῦσε μὲ σοφία καὶ στοργή, ἐπανέφερε τὸν σύζυγό της στὸν ὀρθόδοξο δρόμο, γιὰ νὰ ἀναδειχθεῖ στὴ συνέχεια ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ εὐσεβεῖς Ἐπισκόπους τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος ἀποδίδοντας ἱερότητα στὴν οἰκογένεια τὴ χαρακτηρίζει «μικρὴ ἐκκλησία»⁶ καὶ μάλιστα προτρέπει: «Ἐκκλησίαν ποιήσόν σου τὴν οἰκίαν. Καὶ γὰρ ὑπεύθυνος εἶ καὶ τῆς τῶν παιδῶν καὶ τῆς τῶν οἰκετῶν σωτηρίας»⁷, καθὼς τονίζει ὅτι ὅσο καὶ ἂν ἡ γέννηση παιδιῶν εἶναι ἰδιαίτερη εὐλογία, ἐν τούτοις πρέπει νὰ συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἄσκηση ἀγωγῆς. Ἡ «μικρὴ ἐκκλησία» καλεῖται νὰ ἀνοιχθεῖ στὶς διαστάσεις τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ νὰ καλλιεργῆσει τὰ

5. Ἀγ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Συναξαριστής...*, τ. Α', σσ. 591-592. Πρβλ. St. Efthymiadis, "Hagiography from the 'dark age' to the age of Symeon Metaphrastes (eighth-tenth centuries)", *The Ashgate Research Companion to Byzantine Hagiography*, Volume I: *Periods and places*, Routledge, London and N. York 2016², σσ. 95-142, ἐδῶ σ. 107.

6. «καὶ ἡ οἰκία γὰρ ἐκκλησία ἐστὶ μικρά», *Εἰς Ἐφ.*, Ὁμ. Κ', ΕΠΕ 21, 222.

7. *Εἰς Γέν.*, Ὁμ. ΣΤ', ΕΠΕ 8, 106.

γνωρίσματά της, δηλαδή την ένότητα, την αγιότητα, την καθολικότητα και την άποστολικότητα και να γίνει κατοικητήριο της Αγίας Τριάδος. Παράλληλα γίνεται τόπος καρποφορίας της αγάπης. Η όντολογία του γάμου είναι δυναμική και ενεργητική, αλλά όπως λέει και ο Μέγας Βασίλειος: «Ότι μὲν γὰρ χρὴ ἀγαπᾶν ἀκηκόαμεν, πῶς δ' ἂν τοῦτο κατορθωθείη μαθεῖν ἐπιζητοῦμεν»⁸.

Κατὰ τὴν πρώιμη, μέση καὶ ὕστερη βυζαντινὴ περίοδο σκοπὸς τῆς ζωῆς τῶν γυναικῶν ἦταν ὁ γάμος καὶ ἡ τεκνογονία. Σὲ ἀπόσπασμα Λόγου τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου γιὰ τὸν Μέγα Βασίλειο⁹ γίνεται μνεία τῆς ὑποδειγματικῆς ἐνάρετης ζωῆς τῶν γονέων τοῦ ἀγίου, Βασιλείου καὶ Ἑμμελείας. Συνίστατο σὲ διατροφή φτωχῶν, βοήθεια σὲ ξένους, κάθαρση τῆς ψυχῆς μὲ ἐγκράτεια καὶ ἀπόδοση στὸν Θεὸ μέρους τῶν εἰσοδημάτων τους. Τὸ πιὸ μεγάλο τους ὄμως κατόρθωμα κατὰ τὸν Γρηγόριο ἦταν ὅτι ἀπέκτησαν καλὰ παιδιὰ¹⁰.

Στὸν Βίο τῆς Θωμαΐδος Λέσβου¹¹ ἀπαντᾶ καὶ ἡ παράμετρος τῆς ἀτεκνίας. Ἀναφέρεται σὲ σχέση μὲ τοὺς γονεῖς τῆς ἀγίας, ποὺ δὲν μποροῦσαν νὰ τεκνοποιήσουν, ὅτι ἡ συζυγικὴ τους ζωὴ χωρὶς παιδιὰ ἦταν αἰτία λύπης, ὅπως συνέβαινε καὶ μὲ τοὺς προπάτορες τοῦ Κυρίου, τὸν Ἰωακείμ καὶ τὴν Ἄννα. Τοὺς ἔπνιγε ἡ θηλιὰ τῆς ἀτεκνίας: τοὺς κλόνιζε, τοὺς τάραζε, τοὺς σπάραζε τὴν ψυχὴ ἐνῶ ἀδιάλειπτα σύχναζαν στοὺς ἱεροὺς ναοὺς, ἀγρυπνοῦσαν μὲ ὀλονύχτιες προσευχὲς καὶ παρακαλοῦσαν τὸν Κύριο¹².

Τὸ βυζαντινὸ δίκαιο ὀριζε ὡς ἡλικία γάμου τὸ 12ο ἢ 13ο ἔτος γιὰ τὰ κορίτσια καὶ τὸ 14ο ἢ 15ο γιὰ τὰ ἀγόρια γεγονός ποὺ ὀφειλόταν στὴ μεγάλη παιδικὴ καὶ νεανικὴ θνησιμότητα. Τὸν γάμο τῆς κόρης κανόνιζε συνήθως ὁ πατέρας, ὁ ὁποῖος ἀποφάσιζε καὶ γιὰ τὴν ἐπιλογὴ

8. PG 31, 2080. Πρβλ. Α. Μ. Σταυρόπουλος, *Ποιμαντικὴ Γάμου*, σσ. 90-92.

9. Λόγος 43, *Στὸν Μέγα Βασίλειο ἐπίσκοπο Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας Ἐπιτάφιος*.

10. Δ. Μ. Τσάμης, *Μητερικόν, Δηγήσεις, Ἀποφθέγματα καὶ Βίοι τῶν ἁγίων Μητέρων τῆς ἐρήμου, Ἀσκητριῶν καὶ Ὁσίων γυναικῶν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, τόμος Γ', ἐκδ. Ἀδελφότητος «Ἡ Αγία Μακρίνα», Θεσσαλονίκη 1992, σ. 97.

11. P. Halsall, "Life of St. Thomaïs of Lesbos", σσ. 291-323 στό: *Holy women of Byzantium. Ten Saint's Lives in English Translation*, ed. A.-M. Talbot, Dumbarton Oaks Research Library and Collection Washington, D. C. 1996.

12. Δ. Μ. Τσάμης, *Μητερικόν*, τ. Δ', σσ. 328.

τοῦ συζύγου. Στὸν *Βίο καὶ Πολιτεία τῆς ὁσίας Εὐφροσύνης τῆς Ἀλεξανδρινῆς*, διαπιστώνεται σύνδεση τῆς τεκνογονίας μὲ οἰκονομικὰ κίνητρα (κληρονομιά, περιουσία), καθὼς ὁ πατέρας τῆς ὁσίας, ὁ Παφνούτιος, ἐπειδὴ εἶναι στείρα ἢ γυναίκα του: «ἐν πολλῇ οὖν ἀθυμιά ὑπῆρχεν περὶ τούτου ὅτι οὐκ εἶχεν ᾧ καταλείψει τὴν οὐσίαν αὐτοῦ». Τελικὰ ὅταν ἀπέκτησε τὴν Εὐφροσύνη καὶ ἔγινε 18 χρονῶν, ἀποφάσισε νὰ τὴν παντρέψει χωρὶς ἢ ἴδια νὰ τὸ ἐπιθυμεῖ, ὅπως ἐξομολογεῖται ἡ ὁσία σὲ Γέροντα μοναχό, καὶ πάλι γιὰ νὰ μὴ χαθεῖ ἢ περιουσία¹³.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν γάμο καὶ τὴν τεκνογονία ἢ δικαίωση μιᾶς γυναίκας στὸ Βυζάντιο ἦταν ἐφικτὴ καὶ μέσα ἀπὸ τὸν μοναχικὸ βίο, τὴ σκληρὴ ἀσκητικὴ ζωὴ καὶ τὴ φιλανθρωπικὴ δράση. Ὁ ὅσιος Θεόδωρος ὁ Ὁμολογητῆς, ἡγούμενος Μονῆς Στουδίου, γράφει ἐπικηδεῖους λόγους γιὰ τὴ μητέρα του Θεοκτίστη καὶ τὸν θεῖο του Πλάτωνα, ἡγούμενο τῆς Μονῆς Σακκουδίων στὴ Βιθυνία, ποὺ ἀποκαλύπτουν προσπάθεια προώθησης «οἰκογενειακῆς τιμῆς» καὶ συγχρόνως τὸ κοινοβιακὸ ἰδεῶδες μιᾶς νέας γενιᾶς ἰδρυτῶν μοναστηριῶν. Κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τοῦ Πλάτωνος, ἢ ἀδελφῆ του καὶ μητέρα τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου Θεοκτίστη ἐγκαταλείπει τὴν εὐσεβῆ ἀριστοκρατικὴ οἰκογενειακὴ τῆς ζωῆ στὴν πρωτεύουσα καὶ προτρέπει τὸν σύζυγό της καὶ τὰ παιδιά της νὰ δώσουν μοναχικοὺς ὄρκους. Ὁ Θεόδωρος Στουδίτης προσπάθησε νὰ ἀπεικονίσει τὴ Θεοκτίστη πρῶτα ὡς αὐστηρὴ μητέρα καὶ σύζυγο ποὺ κατόρθωσε νὰ πετύχει τὴ μοναχικὴ ἀρετὴ ἐνῶ ζοῦσε σὲ κοσμικὸ περιβάλλον καὶ ἔπειτα ὡς ἰδανικὴ ἡγουμένη ποὺ συμμετέχει καὶ σὲ κοσμικὰ ζητήματα¹⁴.

Στὸν *Βίο τῆς ὁσίας Θεοδώρας τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ* (812-892)¹⁵, ὁ βιογράφος της, ὁ τοπικὸς πρεσβύτερος Γρηγόριος, διηγεῖται τὴν ἱστορία μιᾶς γυναίκας ποὺ ὑπῆρξε θύμα ἀραβικῶν ἐπιδρομῶν στὸ νησὶ τῆς Αἴγινας στὰ τέλη τοῦ 8ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 9ου αἰ. καὶ μετανάστευσε στὴ Θεσσαλονίκη μαζί μὲ τὴν οἰκογένειά της. Γιὰ τὴν ὁσία Θεοδώρα ὁ μοναχισμὸς ἀποτελεῖ οἰκογενειακὴ ὑπόθεση, καθὼς ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογένειάς της κείρονται μοναχοί. Ὅταν ἐγκαθίσταται στὴ

13. Ἀγ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Συναξαριστής...*, τ. Α', σσ. 144-146. Πρβλ. Δ. Μ. Τσάμης, *Μητερικόν*, τ. Γ', σσ.186-195.

14. St. Efthymiadis, "Hagiography from the 'dark age'...", σ. 102.

15. A.-M. Talbot, "Life of St. Theodora of Thessalonike", σσ. 159-238, ὅ.π.

Θεσσαλονίκη μαζί με τὸν σύζυγό της, ἕναν θεοσεβούμενο νέο, ἀπέκτησε τρία παιδιά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ δύο πολὺ σύντομα πέθαναν. Ἡ Θεοδώρα πείθει τὸν σύζυγό της νὰ ἀφιερῶσουν τὸ τρίτο τους παιδί στὸν Θεὸ καὶ νὰ τὸ κείρουν μοναχῆ. Μετὰ ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ ἀνδρα της, σὲ ἡλικία 25 ἐτῶν, ἡ Θεοδώρα μαζί με τὴν κόρη της Θεοπίστη προσχωρεῖ στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ὅπου παρέμεινε ὡς ἀπλή μοναχῆ μέχρι τὸ τέλος τῆς ζωῆς της¹⁶.

Σὲ κάποιον βαθμὸ ὁμοιότητα παρουσιάζει καὶ ὁ ἀτελής *Βίος τῆς ὁσίας Ἀθανασίας Αἰγίνης*¹⁷, πού, χήρα ἐξ αἰτίας ἀραβικῶν ἐπιδρομῶν στὴν Αἴγινα, τελεῖ δεύτερο γάμο καὶ πείθει τὸν νέο σύζυγό της, ἂν καὶ ἦταν ἐθνικός, νὰ γίνεῖ μοναχὸς καὶ νὰ προσχωρήσει σὲ μοναστήρι ἐγκαταλείποντας τὸν κοσμικὸ βίον. Ἡ ἴδια, ἀφοῦ μοίρασε τὴν περιουσία της στοὺς φτωχοὺς γίνεται ἡγουμένη σὲ μικρὴ ομάδα γυναικῶν ποὺ ἱδρυσαν μοναχικὸ κοινόβιον στὴν Παλιαχώρα Αἰγίνης¹⁸.

Ὑπάρχουν ὅμως καὶ περιπτώσεις ἐγγάμων γυναικῶν ποὺ ἀγίασαν χωρὶς νὰ χηρέψουν, χωρὶς νὰ μποῦν σὲ μοναστήρι καὶ χωρὶς νὰ διασπᾶσουν τὰ δεσμὰ τοῦ γάμου τους. Ὁ *Βίος τῆς αὐτοκράτειρας Θεοφανοῦς*, τῆς πρώτης συζύγου τοῦ Λέοντος ζ', προσπαθεῖ νὰ ἀναστηλώσει τὸ «καλὸ ὄνομα» τοῦ Λέοντα, προσδίδοντάς του ἀρετὲς ποὺ ταιριάζουν σὲ ἕναν ἰδανικὸ ἡγεμόνα. Καταγράφει γεγονότα ποὺ συμβαίνουν στὸ παλάτι ὅπως τὰ καλλιστεῖα γάμου στὰ ὁποῖα ἐπελέγη ἡ Θεοφανὼ ὡς σύζυγος ἀπὸ τὸν Λέοντα, ἡ φυλάκισή της μαζί με τὸν σύζυγό της καὶ τὴν κόρη τους Εὐδοκία ὕστερα ἀπὸ συκοφαντία, ἡ γεμάτη εὐσέβεια ζωὴ ποὺ διάγει, ἡ συμφιλίωση τοῦ συζύγου της με

16. Ἁγ. Νικοδήμου Ἀγορείτου, *Συναξαριστής...*, τ. Β', σσ. 480-481. Πρβλ. St. Efthymiadis, "Hagiography from the 'dark age'...", σ. 120. Πρβλ. A. -M. Talbot, "Family Cults in Byzantium: the case of St Theodora of Thessalonike" στο: *Women and Religious Life in Byzantium*, Routledge, Variorum Collected Studies, London and N. York 2001, σσ. 55-56, 61 καὶ St. Efthymiadis, "Medieval Thessalonike and the miracles of its saints: big and small demands made on exclusive rights (ninth-twelfth centuries)" στο: Ὁ ἴδιος (ed), *Hagiography in Byzantium: literature, social history and cult*, Variorum collected studies series CS 989, ἐκδ. Ashgate Variorum, Farnham 2011, XIII, σσ. 58-62.

17. Βρέθηκε σὲ χειρόγραφο τῆς Μονῆς Στουδίου (Vaticanusgr. 1660). Ἁγ. Νικοδήμου Ἀγορείτου, *Συναξαριστής...*, τ. Β', σσ. 523-526. Πρβλ. L. Fr. Sherry, "Life of St. Athanasia of Aegina", στο: *Holy women of Byzantium*, ὁ. π., σσ. 137-158

18. St. Efthymiadis, "Hagiography from the 'dark age'...", σ. 120. Δ. Μ. Τσάμης, *Μητρικόν*, τ. Β', σσ. 96-123.

τὸν πατέρα του καὶ ἡ ἀνέλιξή του στὸν θρόνο¹⁹. Ὁ Βίος αὐτὸς ὅμως, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀπήχυσή του σὲ σχέση μετὰ τὴν πορεία τῆς Δυναστείας, ἀπεικονίζει καὶ τὴ διάθεση ἐκθειασμοῦ γυναικῶν μετὰ ἀρετῆς ποὺ πέτυχαν τὴν ἀγιότητα ἐντὸς ἐνὸς πλαισίου γάμου καὶ μητρότητας, χαρακτηριστικὸ ποὺ ἀπαντᾷ ἐπίσης στοὺς *Βίους τῆς ἀγίας Μαρίας τῆς Νέας*²⁰ καὶ τῆς ἀγίας *Θωμαΐδος ἀπὸ τὴ Λέσβο*²¹, ποὺ μνημονεύονται στὸ *Συναξάριον* τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ πρέπει νὰ ἀξιολογηθοῦν παράλληλα μετὰ τὸ ἐπικρατὲς μοντέλο τῆς γυναικείας ἀγιότητας στὸ πλαίσιο ἀστικοῦ μοναστηριοῦ ἢ ἀπομόνωσης σὲ ἔρημο νησί²².

Ὁ Βίος τῆς ἀγίας *Θωμαΐδος ἀπὸ τὴ Λέσβο* διαδραματίζεται στὴ Μυτιλήνη καὶ στὴν Κωνσταντινούπολη τοῦ 10ου αἰῶνα καὶ θίγει τὸν ξυλοδαρμὸ τῶν γυναικῶν ἀπὸ τοὺς συζύγους τους ὡς κοινωνικὴ πληγὴ τῆς ἐποχῆς. Ἡ σύγκριση τοῦ φρονήματος τῆς ἀγίας μετὰ αὐτὸ τοῦ συζύγου της, τὴν ἀναδεικνύει ὑπομονετικὴ σύζυγο ποὺ πορεύεται μετὰ τὴν ἀρετῆς τῆς εὐλάβειας, φιλανθρωπίας, ἐλεημοσύνης καὶ φιλοστοργίας σὲ ἀντίθεση μετὰ τὸν ἄνδρα σύζυγο ποὺ πορεύεται μετὰ ἀσέβεια, φιλαργυρία, πλεονεξία καὶ σκληρότητα. Στὸ τέλος ἡ ἀγία πεθαίνει ἀπὸ τραύματα ποὺ τῆς προξένησε ὁ βάρβαρος σύζυγός της.

19. Ἁγ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Συναξαριστής...*, τ. Α', σσ. 692-694. Πρβλ. St. Efthymiadis, "Hagiography from the 'dark age'...", σ. 119-120.

20. A. E. Laiou, "Life of St. Mary the Younger", στὸ: *Holy women of Byzantium*, ὁ.π., σσ. 239-291. Βλ. *Βίος καὶ πολιτεία καὶ μερικὴ θαυμάτων διήγησις τῆς μακαρίας καὶ αἰοδιίου Μαρίας τῆς Νέας*. AASS Nov. IV, 692-705. Πρβλ. Ἄμ. Ἡλιάδη, *Γάμος καὶ ἀγιότητα στὴ μέση Βυζαντινὴ περίοδο* http://www.matia.gr/7/78/7806/7806_2_05.html.

21. Ἡ ἀγία *Θωμαΐς* ἦταν ἄγνωστη ὡς ἀγία στὴν Λέσβο, τὴν πατρίδα της. Μόλις τὸ 1961 μ.Χ. ἐγινε γνωστὴ μετὰ σειρὰ ἄρθρων, ποὺ δημοσίευσε γι' αὐτὴν ὁ Καθηγητὴς Ἰωάννης Μ. Φουντούλης. Ἡ ἀγία *Θωμαΐς* γεννήθηκε στὴ Λέσβο μετὰ τὸ 910-913 μ.Χ. Πρβλ. Α. Λαΐου, «Ἡ ἱστορία ἐνὸς γάμου: Ὁ Βίος τῆς ἀγίας *Θωμαΐδος*», *Πρακτικὰ τοῦ Α' Διεθνούς Συμποσίου Ἡ Καθημερινὴ ζωὴ στὸ Βυζάντιο. Τομῆς καὶ συνέχειες στὴν ἑλληνιστικὴ καὶ ρωμαϊκὴ παράδοση*, Ἀθήνα 1989, 237-251. St. Efthymiadis, "Hagiography from the 'dark age'...", σ. 120. Πρβλ. Κ. Νικολάου, *Ἡ γυναίκα στὴ μέση βυζαντινὴ ἐποχὴ: κοινωνικὰ πρότυπα καὶ καθημερινὸς βίος στὰ ἀγιολογικὰ κείμενα*, IBE/EIE Μονογραφίες 6, Ἀθήνα 2005. Ἡ ἴδια, «Παλινωδιές στὴ νομοθεσία τῶν Μακεδόνων: Ἡ κατοποίηση τῶν ἑγγαμῶν γυναικῶν καὶ ὁ Βίος τῆς *Θωμαΐδος* τῆς Λεσβίας», *Βυζαντινὰ Σύμμεικτα* 16 (2003), σσ. 101-113 = <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/bz/article/viewFile/3697/3556>.

22. St. Efthymiadis, "Hagiography from the 'dark age'...", σ. 120.

Ἐζησε 13 χρόνια μαρτυρικοῦ συζυγικοῦ βίου καὶ πέθανε σὲ ἡλικία 38 ἐτῶν. Τὸ γεγονός αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἀνυψῶνει τὴ γυναικεία φύση καὶ ὑπόσταση ἀλλὰ συγχρόνως λειτουργεῖ καὶ ὡς ὑπόδειγμα γιὰ τὶς ἔγγαμες γυναῖκες τῆς ἐποχῆς τῆς, ἐνισχύοντας μία τάση παθητικότητας καὶ ὑποταγῆς ἀκόμη καὶ στὶς ἀδίκες ἢ παράλογες συμπεριφορὲς τοῦ συζύγου. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ συνδέεται μὲ τὴν ἀποψη ὅτι ἡ διατήρηση, ἐνίσχυση καὶ ἐπιβίωση τοῦ θεσμοῦ τοῦ γάμου ὡς συνεκτικοῦ ἱστοῦ τῆς κοινωνίας ἀπαιτοῦσε θυσίες, ὑπομονὴ καὶ ἀνεκτικότητα ἄνευ ὁρίων, κυρίως τῶν γυναικῶν.

Ἡ ὁσία Μαρία ἢ Νέα, ἡ ἐν Βιζύη τῆς Θράκης († 902 / 903), ἀκόμη μία περίπτωση κακοποιημένης συζύγου, μετὰ ἀπὸ τὸν θάνατό τῆς παρουσιάζεται συχνὰ στὸν ὕπνο τοῦ συζύγου τῆς Νικηφόρου καὶ τὸν προτρέπει νὰ ἐπιμεληθεῖ ἀνέγερση ναοῦ πρὸς τιμὴν τῆς. Κάποιοι μοναχοὶ ὁμῶς ἀντιτάσσονται στὴν πρόθεση αὐτῆ. Διακρίνεται ἀντιπαράθεση ἀπόψεων ὡς πρὸς τὴν ἀγιότητα, γιὰ τὸ ἂν μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ καὶ σὲ κοσμικὸ πλαίσιο ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ τοῦ μοναχικοῦ βίου, πὸ ἀῖρεται ὁμῶς ἀπὸ τὴν ἐπιτέλεση θαυμάτων ἐκ μέρους τῆς ἀγίας. Τελικὰ λόγω τῆς ἐπιμονῆς τοῦ συζύγου τῆς Μαρίας ἀνηγέρθη ναὸς γιὰ νὰ ἐξιλειθεῖ τόσο ἀπέναντί τῆς ὅσο καὶ στὸν Θεὸ γιὰ τὴν ἀπάνθρωπη συμπεριφορὰ του.

Ρόλοι καὶ στερεότυπα μέσα ἀπὸ τοὺς βίους τῶν ἀγίων γυναικῶν ἔχουν ξεπεραστεῖ καὶ σὲ ἐποχὴ πὸ ἡ θέση τῆς γυναίκας ἦταν περιορισμένη. Γιὰ τὴν ὁσία Θεοδώρα, Βασίλισσα τῆς Ἄρτης (†1270)²³, σύζυγο τοῦ Μιχαήλ Β΄ τοῦ Κομνηνοῦ Δούκα, Δεσπότη τῆς Ἠπείρου, ὁ Βίος ἀναφέρει ὅτι ὁ Μιχαήλ παρασύρεται σὲ ἐξωσυζυγικὴ σχέση ἀπὸ τὴν Ἄρτινὴ ἀρχόντισσα, τὴ Γαγγρινή, καὶ ἡ Θεοδώρα συκοφαντεῖται καὶ διώκεται ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα ἐνῶ εἶναι ἔγκυος στὸν γιό τῆς Νικηφόρο. Ἐξορίζεται γιὰ πέντε χρόνια καὶ ζεῖ σὲ μεγάλη φτώχεια. Οἱ εὐγενεῖς ἄρχοντες τῆς Ἄρτας, ἀγανακτισμένοι ἀπὸ τὴν ἔκλυτη ζωὴ τοῦ Δούκα Μιχαήλ καὶ τὴν ἀλαζονεία τῆς Γαγγρινῆς, διώχνουν τὴ Γαγγρινὴ ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα καὶ ἀπαιτοῦν ἀπὸ τὸν Μιχαήλ νὰ ἀλλάξει ζωὴ. Ὁ Μιχαήλ «ἔρχεται εἰς ἑαυτὸν» καὶ φέρνει πίσω τὴ Θεοδώρα. Πρῶτο μέλημα τῆς ἀγίας ὑπῆρξε

23. Σ. Εὐστρατιάδης, *Ἀγιολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1995, σ. 180. Πρβλ. Α.-Μ. Talbot, "Life of St. Theodora of Arta...", στό: *Holy women of Byzantium*, ὁ.π., σσ. 323-334.

ή διαφύλαξη έδαφικῆς καὶ πνευματικῆς ἀκεραιότητος τοῦ κράτους. Ὑπερασπίστηκε τὴν ὀρθόδοξη πίστη, ποὺ ἀπειλείτο ἀπὸ τὴ Δύση καὶ τὶς προσπάθειες ποὺ γίνονταν γιὰ τὴν «ένωση» τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ συνέβαλε στὴν εἰρήνη μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν κρατῶν τῆς ἐποχῆς (Φραγκοκρατία) καὶ τῆ συνεργασία τους γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν ἀνασύσταση τῆς αὐτοκρατορίας. Γι' αὐτὸ δίκαια ὀνομάσθηκε «εἰρηνοποιὸς ἁγία». Μετὰ ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Μιχαήλ Β' ἐκάφη μοναχῆ καὶ ἔζησε στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (σημερινὴ Μονὴ Ἁγίας Θεοδώρας) μέχρι τὴν κοίμησή της²⁴.

Ἡ στάση τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στὸ διαζύγιο ἦταν γενικὰ ἀρνητικὴ. Ἡ γυναίκα εἶχε δικαίωμα νὰ ζητήσῃ διαζύγιο, ἐὰν οἱ πράξεις τοῦ ἀνδρα τῆς στρέφονταν ἐναντίον τῆς. Ἡ μοιχεία, ἡ σεξουαλικὴ ἀνικανότητα, ἡ παραφροσύνη καὶ ἡ ἀνάμειξη τοῦ συζύγου σὲ ἀξιοποινεὺς πράξεις ἀποτελοῦσαν σύμφωνα μὲ τὸν νόμο αἰτίες διαζυγίου. Οἱ ἐξωσυζυγικὲς σχέσεις τοῦ ἔγγαμου ἀνδρα μὲ ἄγαμη ἢ διαζευγμένη ἢ χήρα συνιστοῦν «πορνεία» καὶ δὲν ἀποτελοῦσαν λόγο διαζυγίου. Στὰ πρῶτα χριστιανικὰ χρόνια ὁ γάμος ἦταν πολιτικὴ πράξη. Μποροῦσε κάποιος νὰ κάνει καὶ θρησκευτικὸ ἀλλὰ αὐτὸς δὲν ἀναγνωρίζοταν ἀπὸ τὴν πολιτεία. Μετὰ ἀπὸ τὸν 9ο αἰῶνα μὲ νομοθεσία (Νεαρά) τοῦ Λέοντος ζ' τοῦ Σοφοῦ καθιερώθηκε ὅτι νόμιμος εἶναι μόνον ὁ θρησκευτικὸς γάμος. Ἡ Ἐκκλησία εὐλογοῦσε μόνο γάμους σὲ ἄτομα ποὺ εἶχαν τὸ ἴδιο θρήσκευμα καὶ ἀνῆκαν στὴν ἴδια κοινωνικὴ τάξη. Ἀποφεύγονταν γάμοι μεταξὺ πλουσίων καὶ φτωχῶν καὶ ἀπαγορεύονταν μεταξὺ κηδεμόνος καὶ κηδεμονευομένης ὅπως καὶ οἱ γάμοι μὲ μοναχοῦς, εὐνούχους καὶ συγγενεῖς πρώτου βαθμοῦ²⁵.

24. A.-M. Talbot, "Hagiography in Late Byzantium" στὸ: St. Efthymiadis (ed.), *Hagiography in Byzantium: literature, social history and cult*, ὁ.π. (σημ. 16), σ. 189. Πρὸβλ. Δ. Φερούσης, *Θεοδώρα Κομνηνὴ. Βασίλισσα καὶ Μοναχῆ*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1997. Ἄν. Ν. Κυνηγοπούλου, *Βασίλισσες καὶ πριγκίπισσες ἁγίες τῆς Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 2000. Ἀρχμ. Χ. Βασιλόπουλος, *Ἡ ἁγία Θεοδώρα ἢ Βασίλισσα τῆς Ἄρτας*, Βίοι ἁγίων 82, ἐκδ. Ὁρθόδοξος Τύπος, Ἀθήνα 1974.

25. Πρὸβλ. Ζ. Βάλτερ, *Καθημερινὴ ζωὴ στὸ Βυζάντιο*, Ἀθήνα, 1990· Μ. Γκιρτζή, «Γαμήλιες πρακτικὲς καὶ ἡ θέση τῆς γυναίκας στὸ γάμο στὸ Βυζάντιο», *Αρχαιολογία καὶ Τέχνες* 110 (2009), σσ. 53-60· Φ. Κουκουλές, *Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμὸς*, τ. Δ', ἐκδ. Παπαζήση, Ἀθήνα, 1951· J. Meyendorff, "Christian Marriage in Byzantium: The Canonical and Liturgical Tradition", *Dumbarton Oaks Papers* 44 (1990), σσ. 99-107· A. Walker, "Marriage: Wife and Husband; A Golden Team" στὸ: *Byzantine Women and Their*

Στις άγιολογικές διηγήσεις καταγράφεται και μία άλλη διάσταση του γάμου: ο «λευκός γάμος» χάριν παρθενίας. Ο άφηγητής, τή σεμνή και εύλαβη Μάγνα²⁶ στην πόλη Άγκυρα δέν γνωρίζει πώς νά τήν άποκαλέσει: «παρθένο» ή «χήρα», όταν πέθανε ο κατά νόμον σύζυγός της, καθώς ή μητέρα της τήν πάντρευε με τὸ ζόρι χωρίς όμως ο σύζυγός της νά τήν πλησιάσει ποτέ. Αντιθέτως ο Άμμοῦν ο Νιτριώτης²⁷ νυμφεύεται ὕστερα ἀπὸ ἐπιμονή του θείου του και τήν πρώτη νύχτα του γάμου του πείθει τή γυναίκα του νά συνεχίσουν τήν παρθενική ζωή ζώντας αρχικά μαζί σαν μοναχοί στο ἴδιο σπίτι για 18 χρόνια και στη συνέχεια χωριστά κατά τή θέληση τής συζύγου του. Η ὁσία Θεοδώρα Καισαρίδος, πάλι, πού ἔζησε τήν ἐποχή τής βασιλείας του Λέοντος Γ', πατέρα του Κωνσταντίνου του Κοπρωνύμου και πού ο πατέρας της Θεόφιλος ἦταν πατριίκιος, άσκήτευε στη Μονή τής Άγίας Άννας πού ὀνομαζόταν Ριγίδιο και ἠρπάχθη ἀπὸ τὸν βασιλιά Λέοντα διὰ τής βίας ἀπὸ τὸ μοναστήρι για νά παντρευτεῖ τὸν γιό του Χριστόφορο. Ὅπως όμως αναφέρει ο βίος: «ὁ δὲ Θεός ... ταύτην διασώζει ἀμόλυντον ἐκ τής συναφείας και κοινωνίας του μνηστήρος», καθώς τὸ βράδυ του γάμου γίνεται ἐπίθεση ἀπὸ τοὺς Σκύθες, ο νεόνυμφος ἀποστέλλεται νά πολεμήσει και σκοτώνεται στην πρώτη ἐπίθεση²⁸.

Στὰ λαϊκά στρώματα αὐτὲς οἱ καταστάσεις δημιουργοῦν ἀρνητική διάθεση ὅσον ἀφορᾷ τήν ἔννοια του ἔρωτα μέσα στον γάμο, γι' αὐτὸ και οἱ Πατέρες κάνουν προσπάθεια νά τή διορθώσουν. Ο ἅγιος Ἰωάννης ο Χρυσόστομος ἀποκαλεῖ τὸν γάμο «θεῖον μυστήριον τής ἀγάπης» πού ἐκφράζει τή θεμελιώδη ἀνθρώπινη ὑπόσταση σύμφωνα με τή θεία εἰκόνα²⁹. Ο Θεός εἶναι ἀλληλεγγύη, ἀνταλλαγή, ἀπόκριση, ἀμοιβαιότητα. Ἄν ὅλα αὐτὰ ἰσχύουν για τὸν Θεό, τότε πρέπει νά ἰσχύουν και για τὸν ἄνθρωπο πού εἶναι «κατ' εἰκόνα Θεοῦ». Σὲ διάφορες ἀσκητικές ομάδες στο περιθώριο τής Ἐκκλησίας, κατά τή διάρκεια τῶν πρώτων αἰώνων, ἡ ἔγγαμη κατάσταση ἔθεωρεῖτο ἀσυμβίβαστη με

World, ed. I. Kalavrezou et al., ἐκδ. Harvard University Art Museums, Cambridge Yale University Press, New Haven and London 2003, σσ. 215-221.

26. Παλλαδίου, *Λαυσαϊκή ἱστορία*, τ. 2, σ. 66.

27. Άγ. Νικοδήμου Ἁγιορείτου, *Συναξαριστής...*, τ. Α', σ. 221. Πρβλ. Παλλαδίου, *Λαυσαϊκή ἱστορία*, τ. 1, ἐκδ. Τήνος, σσ. 64-69.

28. Δ. Μ. Τσάμης, *Μητερικόν*, τ. Δ', σ. 186-189.

29. «Ο Θεός ἀγάπη ἐστίν» (1ω. 14: 8).

τῆ χριστιανικῆ ιδιότητα. Ἡ Ἐκκλησία ὁμως στὸ σύνολό της ἀπέριψε τὶς ἀπαιτήσεις αὐτῶν τῶν «ἐγκρατικῶν» κινήματων, ἐπιμένοντας ὅτι ὁ γάμος ἀποτελεῖ πραγματικὰ ὁδὸ πρὸς τὴν ἀγιότητα³⁰. Οἱ ἔγγαμοι, ὄχι σὲ μικρότερο βαθμὸ ἀπὸ τοὺς μονάζοντες, μποροῦν νὰ κατορθώσουν τὸ «καθ' ὁμοίωσιν». Μπορεῖ βέβαια οἱ Πατέρες νὰ δηλώνουν συχνὰ ὅτι ἡ μοναχικὴ κλήση –νοητὴ ὡς «ἀγγελικὴ» ἢ ἐσχατολογικὴ προσδοκώμενη κατάσταση μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνάσταση³¹– εἶναι ἐγγενῶς ἀνώτερη ἀπὸ τὴν ἔγγαμη κατάσταση. Ἀλλὰ αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι καὶ ὁ γάμος δὲν εἶναι «τίμιος ἐν πᾶσι»³².

Ἐπιπλέον, ὑπάρχουν Πατερικὰ κείμενα ποὺ ἀναφέρουν ὅτι ἀνώτερη κατάσταση γιὰ κάθε πρόσωπο εἶναι πάντοτε ἡ συγκεκριμένη κατάσταση στὴν ὁποία τὸ συγκεκριμένο πρόσωπο ἔχει κληθεῖ.

Πῶς ὁμως μπορεῖ ὁ καθένας μας νὰ ἀνακαλύψει γιὰ ποιὰ κατάσταση ἔχει κληθεῖ; Σὲ αὐτὸ τὸ ἐρώτημα δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει μία ἀπάντηση, δὲν ὑπάρχει κάποια ἐξωτερικὴ μέθοδος ποὺ μηχανικὰ καὶ αὐτόματα θὰ ἀποκαλύψει ποιὰ εἶναι ἡ προσωπικὴ μας κλήση, μοναχισμὸς ἢ γάμος. Στὸ ἐρώτημα ποὺ θέτουν Γέροντες μοναχοὶ σὲ διηγήσεις γιὰ τὸ «εἰς ποῖον μέτρον ἀρετῆς ἐφθασαν», ἔχουν ὡς κεντρικὸ τους θέμα τὴν παράθεση προτύπων τῆς κατὰ Χριστὸν ζωῆς³³ ποὺ ὑπερτεροῦν τῶν δικῶν τους καὶ πρόκειται γιὰ περιπτώσεις ἔγγαμων ἀνθρώπων: α) κάποιου βοσκοῦ ποὺ ὀνομάζεται Εὐχάριστος καὶ τῆς συζύγου του Μαρίας ποὺ ζοῦν στὴν Αἴγυπτο καὶ β) δύο ἔγγαμων γυναικῶν ποὺ εἶχαν παντρευτεῖ δύο ἀδελφία καὶ ζήσανε γιὰ δεκαπέντε χρόνια ὅλοι μαζί χωρὶς νὰ θυμοῦνται ποτὲ νὰ ἔχουν μαλώσει ἢ νὰ ἔχουν ἀνταλλάξει ἄσχημα λόγια. Καὶ τότε ὁ ἀββᾶς Μακάριος ἀναφώνησε: «Ἐν ἀληθείᾳ

30. Σ. Σ. Δεσπότης, *Ἰπόμνημα στὴν Α' Τιμόθεον. Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ἡ «σιωπηλή» ἐξακτίνωσή του στὸν κόσμον*, ἐκδ. Tremendum-Γ. Βουτζουλίδης, Ἀθήνα 2014, σσ. 366-376. Πρβλ. Ὁ ἴδιος, *Ἄρτεμις καὶ Θέκλα. Ἡ «συνάντηση» τῆς ἀρχαίας Θεᾶς μετὰ τὴν Ἰσαπόστολο Ἀγία. Μία ἀπόπειρα «ἀποκρυπτογράφησης» τῆς διάδοσης τῶν Πράξεων Θεόκλας στὴ Μεσόγειο*, <http://www.academia.edu/33847089/>. Πρβλ. Κ. Μπελέζος, «Τὸ δικαίωμα τοῦ γάμου καὶ τῆς ἀγαμίας στὶς ἐπιστολές τοῦ ἀποστόλου Παύλου πρὸς Κορινθίους», *ΕΕΘΣΠΑ* 42 (2007), σσ. 481-506.

31. *Μάρκ.* 12: 25' *Λουκ.* 20: 3-36.

32. *Ἐβρ.* 13: 4.

33. Πρβλ. *Διήγηση Εὐχαρίστου κοσμικοῦ, Τὸ Γεροντικὸν ἤτοι Ἀποφθέγματα Ἁγίων Γερόντων*, σ. 32 καὶ Π. Β. Πάσχου, *Νέον Μητερικόν*, ἐκδ. Ἀκριτας, Ἀθήνα 1990, σσ. 27-29. Δ. Μ. Τσάμης, *Μητερικόν*, τ. Α', σ. 146, 104.

οὐκ ἔστι παρθένος ἢ ὑπανδρος ἢ μοναχὸς ἢ κοσμικός, ἀλλ' ὁ Θεὸς προαίρεσιν ζητεῖ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα πᾶσι παρέχει».

Οἱ ἔγγαμοι ἅγιοι διδάσκουν τὴν ἀμφίσημη ἔννοια τῆς «σωφροσύνης», δηλ. τῆ σωφροσύνη ὡς ἐγκράτεια πρὶν ἀπὸ τὸν γάμο ἀλλὰ καὶ ὡς ὁμιλία (συνεύρεση) τῶν συζύγων καὶ εὐφροσύνη. Ἡ σωφροσύνη μπορεῖ νὰ ὀρισθεῖ ὡς ἡ συνετὴ καὶ σύμφωνα μὲ τὶς καταστάσεις ζωῆς ποὺ ἔχουμε χρῆση τῆς ἐρωτικῆς μας ὀρμῆς (πρὶν ἀπὸ τὸν γάμο ἢ μέσα στὸν γάμο ὡς παρθένοι ἢ ἔγγαμοι)³⁴. Ὁ μέγας μοναχὸς Παφνούτιος στὴν Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο ἀντέδρασε στὸ αἴτημα τοῦ ἐπισκόπου Κορδοῦης ποὺ ἀπαιτοῦσε τὴν ἀγαμία τοῦ κλήρου, ὑποστηρίζοντας πῶς: «τὴν μετὰ ἀπὸ τῆς νομίμου γαμετῆς ὁμιλίαν σωφροσύνην λέγω»³⁵.

Ἡ Μελανία ἡ νεώτερη, ποὺ μὲ τὴ βία σχεδὸν τὴν πάντρεψαν οἱ γονεῖς της στα 13 της χρόνια μὲ τὸν Πινιανό, γιὰ τοῦ ἐπάρχου Σεβήρου, γέννησε δύο ἀγόρια ποὺ πέθαναν καὶ «εἰς τοσοῦτον μῖσος τοῦ γάμου ἤλασεν», ὥστε ἀπευθυνόμενη στὸν σύζυγό της τοῦ πρότεινε νὰ ζήσουν ἀσκητικὰ μαζί, ἀλλιῶς νὰ κρατήσῃ αὐτὸς ὅλα τὰ πλούτη της καὶ νὰ τὴν ἀφήσῃ ἐλεύθερη νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν μοναχικὸ βίον, ὅπως καὶ ἡ γιὰ τῆς Μελανία ἡ πρεσβύτερη. Ἐζήσῃ ἐφτὰ χρόνια παντρεμένη καὶ στὰ εἴκοσί της ἀναχώρησε. Τὸν μοναχικὸ βίον ἀκολούθησε καὶ ὁ σύζυγός της Πινιανὸς καὶ ἐπισημαίνεται ἡ πλήρωση τῆς ρήσης: «Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις;»³⁶.

Χαρακτηριστικὴ περίπτωση ἀποτελοῦν οἱ ὅσιοι Ἀνδρόνικος καὶ Ἀθανασία³⁷, εὐλαβεῖς, φιλόανθρωποι καὶ πλούσιοι ποὺ ζοῦν στὴν Ἀντιόχεια τῆς Συρίας (540 μ.Χ.). Ἀφοῦ ἀπέκτησαν δύο παιδιά, τὸν Ἰωάννη καὶ τὴ Μαρία, ἡ διήγησις ἀναφέρει ὅτι ἔπαψαν νὰ ἔχουν συζυγικὲς σχέσεις, ἀλλὰ συνέχισαν νὰ ζοῦν μαζί καὶ νὰ ἀσχολοῦνται μὲ ὅ,τι καὶ

34. Α. Μ. Σταυρόπουλος, *Ποιμαντικὴ Γάμου*, σ. 129. Πρβλ. Σ. Σ. Δεσπότης, *Υπόμνημα στὴν Α' Τιμόθεον*, ὁ. π., σσ. 260-279. Πρβλ. Γ. Πατρῶνος, *Θεολογία καὶ ἐμπειρία τοῦ Γάμου*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 2000. Ὁ ἴδιος, *Γάμος καὶ ἀγαμία*, Ἀθήνα 1985.

35. Σωκράτους Σχολαστικοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, τ. 1, κεφ. ΙΑ', ἐπιμ. Ζωσιμᾶς Ἐσφιγμενίτης, Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Σπυρίδωνος Κουσουλίνου, Ἐν Ἀθήναις 1901, σσ. 46-47.

36. *Α' Κορ.* 7, 16. Ἁγ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Συναξαριστής...*, τ. Α', σσ. 793-794. Πρβλ. Δ. Μ. Τσάμη, *Μητερικόν*, τ. Α', σσ. 148-153.

37. Ἁγ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Συναξαριστής...*, τ. Α', σσ. 248-253. Πρβλ. Δ. Μ. Τσάμη, *Μητερικόν*, τ. Α', σσ. 32-43.

ἄλλοι φιλόχριστοι. Μετὰ ἀπὸ τὴν ἀπώλεια τῶν παιδιῶν τους, γιὰ νὰ βροῦν παρηγοριὰ μὲ κοινὴ ἀπόφαση γίνονται μοναχοὶ καὶ εἰσέρχονται σὲ μοναστήρι. Ὁ μὲν Ἀνδρόνικος πῆγε στὴ Σκήτη τοῦ ἀββᾶ Δανιὴλ στὴν Αἴγυπτο, ἡ δὲ Ἀθανασία στὴ γυναικεῖα Μονὴ τῶν Ταβεννησιωτῶν στὴ Θηβαΐδα. Ἀφοῦ πέρασαν ἄλλα 12 χρόνια, ζώντας χωριστά, συναντῶνται κατ' οἰκονομίαν Θεοῦ, ὅταν καὶ οἱ δύο διασχίζουν τὴν Αἴγυπτο γιὰ νὰ ἐπισκεφθοῦν τοὺς Ἁγίους Τόπους. Ὁ ἀββᾶς Ἀνδρόνικος δὲν ἀναγνωρίζει ὅμως τὴν Ἀθανασία, καθὼς φορᾶ ἀνδρικὰ ροῦχα, σὲ ἀντίθεση μὲ ἐκείνην. Συνεχίζουν μαζὶ τὸ ταξίδι τους καὶ στὴ συνέχεια ἀποφασίζουν νὰ μοιραστοῦν τὸ ἴδιο κελλί. Συγκατοίκησαν ἄλλα 12 χρόνια χωρὶς νὰ γίνει γνωστὴ ἡ ταυτότητα τοῦ «ἀββᾶ Ἀθανασίου». Μόνον ὅταν κοιμήθηκε ἡ Ἀθανασία, κατάλαβε ὁ Ἀνδρόνικος ὅτι πρόκειται γιὰ γυναῖκα καὶ ἀπὸ τὸ σημεῖωμα τῆς Ἀθανασίας πρὸς τὸν Γέροντα Δανιὴλ φανερώθηκε ὅτι ἦταν ἡ σύζυγός του.

Οἱ δύο κλήσεις δὲν εἶναι ἀντίθετες ἀλλὰ συμπληρωματικές· ἡ μία ἐπιβεβαιώνει τὴν ἄλλη. Ὁ ἅγιος Σπυρίδων, ἐπίσκοπος Τριμυθοῦντος Κύπρου ὁ θαυματουργός³⁸, ἦταν ἕγγαμος καὶ μετὰ ἀπὸ τὸν θάνατο τῆς γυναίκας του, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀπέκτησε καὶ μία κόρη, τὴν Εἰρήνη, ποὺ συγκαταλέγεται στοὺς ἁγίους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, κλήθηκε στὸν ἐπισκοπικὸ θρόνο τῆς γενέτειράς του, πρὶν ἀπὸ τὴν Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο³⁹.

Ὁ ὄσιος Δομετιανός, ἐπίσκοπος Μελιτινῆς⁴⁰, ἀνήκει ἐπίσης στοὺς ἐγγάμους ἁγίους τοῦ τέλους τοῦ βου καὶ ἀρχῶν τοῦ 7ου αἰ. Ἦταν γιὸς πλουσίων καὶ γι' αὐτὸ εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ κάνει ἀξιόλογες σπουδές. Ὁ γάμος του ἦταν σύντομος, καθὼς ἡ σύζυγός του πέθανε νέα. Σὲ ἡλικία 30 ἐτῶν γίνεται ἐπίσκοπος Μελιτινῆς τῆς Ἀρμενίας καὶ ἀνέπτυξε κηρυκτικὴ, ἱεραποστολικὴ καὶ φιλανθρωπικὴ δραστηριότητα, περιοδεύοντας μέχρι τὴν Περσία, κτίζοντας ἐκκλησίες καὶ πτωχοκομεῖα.

Ἐνα νέο εἶδος ἀγιότητας μὲ ἐγγάμους ἀναπτύσσεται ἰδιαίτερα στὴ μεσοβυζαντινὴ περίοδο σὲ συνδυασμὸ μὲ μία πρόδηλη ἀσκητικὴ

38. Ἀγ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Συναξαριστής...*, τ. Α', σ. 656-658.

39. Δ. Μ. Τσάμης, *Μητρεϊκόν*, τ. Δ', σ. 58.

40. Ἀγ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Συναξαριστής...*, τ. Β', σσ. 51-52. Βλ. Ἀμ. Ἡλιάδη, *Γάμος καὶ ἀγιότητα στὴ μέση Βυζαντινὴ περίοδο*, <http://www.matia.gr/7/78/7806/7806205.html>, σ. 1.

πρακτική φιλανθρωπίας για χάρη του Χριστού και συχνά με τελικό τόπο διαμονής του αγίου ένα μοναστήρι. Ο ὅσιος Θεόδωρος ὁ ἐν Κυθήροις⁴¹, ἔδρασε στὴν Πελοπόννησο καὶ στὰ Κύθηρα τὸν 10ο αἰ. Ὁ γάμος καὶ ἡ ἀπόκτηση δύο παιδιῶν δὲν τὸν ἐμπόδισαν νὰ ἀκολουθήσει τὴ μοναχικὴ ζωὴ. Τὸ σῶμα του βρέθηκε ἀδιάφθορο ἀπὸ κυνηγοὺς καὶ ἐτάφη στὸ νησί. Στὸ κείμενο τοῦ Βίου παρουσιάζεται ἀκόμη ἓνα στοιχεῖο ποὺ τὸ κάνει ἐνδιαφέρον. Ἀναφέρεται ὅτι ἡ σύζυγος τοῦ αγίου ἔστειλε ἐπιστολὴ στὸν ἐπίσκοπο Μονεμβασίας, ὅπου βρισκόταν ὁ Θεόδωρος, ζητώντας του νὰ στείλει τὸν ἄνδρα της στὸ Ναύπλιο γιὰ νὰ τῆς δώσει τὴν ἄδεια νὰ καρεῖ μοναχί⁴².

Ὁ Βίος τοῦ αγίου Εὐθύμιου τοῦ Νέου τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ (824-886), ποὺ ἐγράφη ἀπὸ τὸν Βασίλειο ἐπίσκοπο Θεσσαλονίκης, ἀναφέρει ὅτι ὁ Εὐθύμιος ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὴ Γαλατία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, δημιουργεῖ ὁ ἴδιος μὲ τὸν γάμο του ὀλόκληρη οἰκογένεια μοναχῶν. Στὰ 17 του χρόνια παντρεύεται καὶ ἀποκτᾶ μία κόρη, τὴν Ἀναστασώ. Ὁ θεῖος ἔρωτας ὅμως τὸν ὠθεῖ νὰ ἐγκαταλείψει τὴν οἰκογένειά του καὶ νὰ γίνεῖ μοναχὸς στὸν Ὀλυμπο τῆς Βιθυνίας. Ἀποτέλεσμα τῆς μεγάλης του ἐπιρροῆς στὴν οἰκογένειά του ἦταν ἡ μοναχικὴ κουρὰ τῆς μητέρας του, τῆς ἀδελφῆς του καὶ τῆς συζύγου του, μετὰ ἀπὸ τὴ φυγὴ του ἀπὸ κοντὰ τους. Ἡ κόρη του Ἀναστασώ παντρεύτηκε καὶ ἀπέκτησε τέσσερα παιδιά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ δύο ἔγιναν μοναχοί. Σαράντα δύο χρόνια μετὰ ἀπὸ τὴν ἀναχώρηση τοῦ αγίου ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴ ἐστία, ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας ποὺ ἐκάρησαν μοναχοὶ συναντήθηκαν στὴ Μονὴ Περιστερῶν Θεσσαλονίκης. Ὁ ὅσιος Εὐθύμιος, ἀφοῦ δοκίμασε ὅλους τοὺς τρόπους ἀσκήσης (ἐγκλειστος, στυλίτης, κοινοβιάρχης, ἐρημίτης, ὑποτακτικὸς, ὀδοιπόρος), κοιμήθηκε στὴ Θεσσαλονικὴ τὸ 898⁴³.

41. Σ. Εὐστρατιάδης, *Ἀγιολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, σ. 187. Πρβλ. Ν. Οἰκονομίδης, «Ὁ βίος τοῦ Ὀσίου Θεοδώρου Κυθήρων (10ος αἰ.)», *Πρακτικὰ Τρίτου Πανιωνίου Συνεδρίου*, Ἀθήνα 1967, σσ. 264-291. Πρβλ. St. Efthymiadis, "Hagiography from the 'dark age'...", σ. 125.

42. Α. Μουτζάλη, «Ὁ ρόλος τῶν γυναικῶν στὸ Βυζάντιο. Κοινωνικὴ ταυτότητα τοῦ φύλου καὶ καθημερινὴ πραγματικότητα», περ. *Ἀρχαιολογία καὶ Τέχνες*, τ. 69 (Δεκέμβριος 1998), σσ. 10-21.

43. Σ. Εὐστρατιάδης, *Ἀγιολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, σ. 144. Πρβλ. St. Efthymiadis, "Hagiography from the 'dark age'...", σ. 117. Πρβλ. Ἄμ. Ἡλιάδη, *Γάμος καὶ ἀγιότητα στὴ μέση Βυζαντινὴ περίοδο*, ὅ.π., σ. 2-3.

Τελικὰ τὸ πλούσιο ἀγιολογικὸ ὕλικὸ ἀναδεικνύει ὅτι σκοπὸς τόσο τοῦ μοναχικοῦ ὅσο καὶ τοῦ ἔγγαμου βίου εἶναι ἡ ἀπόκτηση τῆς ἀρετῆς⁴⁴ ὅπως τόσο ὠραῖα ὁμολογεῖ σὲ ἔμμετρο λόγο ὁ Γρηγόριος Θεολόγος:

«Ἄρετὴ πᾶσα δικαίοις ἕνα βαθμὸν προβιβάζει.
 Ὁ μὲν ἀλλότριος εὐνῆς ἴσος ἄγγελος ὑπάρχει,
 ὁ δὲ τ' ἐγκράτειαν ἀσκῶν μετὰ παρθένων τετάχθω,
 ὁ δὲ τὸν γάμον φυλάσσων ἴσος ἐγκρατεῖ γενέσθω.
 Μόνον ἀσκεῖτε τὸ σῶφρον, ἵνα μειζόνων τύχοιτε».

Ἡ ἐμβάθυνση στοὺς Βίους καὶ τὰ Συναξάρια τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας μας, μὲ ἔμφαση στὴν πνευματικὴ ζωὴ τῶν ἔγγαμων ἁγίων δὲν ἀναιρεῖ ἐκείνη τῆς μοναχικῆς παρθενίας, καθὼς ἐμπόδιο στὴν πνευματικὴ προκοπὴ καὶ τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι οὔτε ὁ γάμος οὔτε ἡ παρθενία ἀλλὰ ὁ ἀτομικισμὸς καὶ ἡ φιλαυτία ποὺ δὲν ἀφήνουν χῶρο γιὰ ἀνοίγματα στὸν πλησίον. Ἡ τήρηση τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ διακονία τοῦ συνανθρώπου, μέσα ἀπὸ τὴ συνεχῆ ἄσκηση καὶ τὴν ἐκκοπὴ τοῦ ἰδίου θελήματος, φανερώνουν τὴν κοινωνικὴ ἔφεση τοῦ ἀνθρώπου καὶ παρουσιάζουν τὴν ἀγάπη ὡς τὴ μοναδικὴ συνιστώσα –ἀνεξαρτήτως ἐπιλογῆς– ποὺ ὁδηγοῦν στὴν κορυφὴ τοῦ ὅρους Θαβῶρ καὶ τὴ μετα-μόρφωση τοῦ ἀνθρώπου.

44. Γρηγορίου Θεολόγου, *Περὶ ἀγνείας*, Ἔπη Ἠθικὰ 7, στίχ. 1-10, PG 37, 648. Πρβλ. Δ. Μ. Τσάμης, *Μητερικόν*, τ. Γ', σ. 98. Πρβλ. Γ. Πατρῶνος, *Ὁ Γάμος στὴ Θεολογία καὶ τὴ ζωὴ*, Ἀθῆναι 1981. Στ. Φωτίου, *Ὁ Γάμος ὡς μυστήριον ἀγάπης κατὰ τὴν Καινὴ Διαθήκη*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθῆνα 1994. P. Evdokimov, *The sacrament of love*, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, NY 1985.

SUMMARY

Incidents of married life in hagiological texts up to 15th century.

By Dr. Ariadne Sarandoulakou
National and Kapodistrian University of Athens

A new kind of holiness, the “married saints” is developing mainly in the mesobyzantine period combined with an obvious ascetic practice of charity for the sake of Christ and often with final place of residence a monastery. Married saints have managed to reveal models of family and set examples to follow. They have exercised a multifaceted and important pastoral work without abandoning their role as a husband or mother or father. The presence, the role and the action of women in Christian Byzance is directly connected with the ethical code of the Church, with the ideology of the time and with the institutions and the structure of society which was patriarchal. We encounter cases of holiness of married women without having been widowers, without having entered a monastery and without breaking the vows of their wedding. Married saints are teaching the meaning of “sofrosyni” that is the prudence as self restraint before marriage but also as union of husband and wife and joy. The richness of the hagiological texts shows that the purpose of the monastic as well as the married life is the acquisition of virtue.